

SILLING ISTVÁN

SZENTSÍRÁLLÍTÁSI HAGYOMÁNYOK NYUGAT- BÁCSKÁBAN

A húsvéti ünnepkör egyik meghatározó sarokköve a Krisztus halálával kapcsolatos misztériumjáték volt, amelynek bizonyos formái, illetve elemei máig megmaradtak vidékünkön. Gondoljunk csak a virágvasárnapi és nagypénteki passiójátéokra, amelyet a jóhangú falusi férfiakkól verbuvált alkalmi énekkar ad elő. Az archaikus népi imádságok is egy ilyen hajdani misztériumjáték maradványai. Ugyanide tartozik a liturgikus szentsír-kítélet, Úrkoporsó-bemutatás, de annak díszítése, őrzése, látogatása már falvaként eltérő, és néhol identitás-meghatározó jelleget is ölt. A nyugat-bácskai magyar, sokác, bunyevác, horvát vagy az egykori német falvakban különbözőképpen jelenítik meg a szentsírt, eltérő módon díszítik, és ugyancsak más-más módon őrzik. Ennek a kultusznak eredtünk nyomába a 21. század elején, s a laikus szakralizmusnak egy olyan jelenségét vizsgáljuk, amely a néprajztudományban kevésbé kutatott.

A szentsír nem kötelezően látható része a hagyományos római katolikus templomok berendezésének. Legalábbis szinte az egész év folyamán nem. Ott lehet ugyan a templomban, s itt-ott látható is, bár szerep híján sokszor elrejtve, letakarva van a templomtérben, illetve nincs is ott. De a húsvéti ünnepkörben betöltött funkciója révén mégis megjelenik minden szentélyben, s olyankor különleges szereppel bír, a nagypénteki-nagyszombati liturgia részévé válik, kultusza pedig rendkívül változatos.

Régmúlt időkben a húsvéti ünnepkör egyik jellegzetes eleme a Krisztus halálát bemutató dramatikus népszokás volt, amely a Megváltó halálát, Szűz Mária anyai fájdalmát, a fia keresését és Jézus dicsőséges feltámadását elevenítette fel. A misztériumjátékban a szentsír körül történő események meghatározták a templombelső használati rendjét, a liturgia szokásos menetét. A szentsír kutatói közül Bálint Sándor (Bálint 1989), majd Pozsony Ferenc mutatta ki – Pázmány Péter feljegyzései nyomán –, hogy a templomban ez a szegmens csupán a 17. században jelenik meg. „Krisztus sírjának templomi megjelenítésében bizonyára a Máté és Márk evangéliu-

mában szereplő sír szolgált kiindulóponttul, előképül. Mellette hatással lehet a jeruzsálemi szentsír, melynek helyén Constantinus császár emeltetett templomot... A szentsírok kialakulását és elterjedését a húsvét nagyhetén élő középkori egyházi szertartásrend tette szükségessé” – írja Pozsony Ferenc kolozsvári néprajzkutató (Pozsony 1995: 263). Az említett szertartásrendnek része, hogy az Oltáriszentség nagypénteken lekerül a templom főoltáráról, illetve a szentségházból Krisztus jelképes sírjához, s így ez a hely válik a templom központjává. Ezért is jelenik meg az imádás, a tisztelet, a kiemelt őrzés nagypéntek délutántól a nagyszombatesti feltámadási miséig ezen a helyen fokozottan. Valószínűleg itt történt az a misztériumjáték is a késő középkorban, amelynek megmaradt töredékei az archaikus népi imádságok, s azoknak most idézendő sorai:

*Úr kitette koporsóját,
Rá zü szente keresztfáját,*

Elmondta: Vargáné Balogh Ilona, 57 éves. Zenta
Gyűjtötte: Silling István 1992-ben (Silling 2003: 228).

*Úgy kitette koporsóját,
Rá ző szent körösztfáját.*

Elmondta: Tóthné Balázs Piros, 59 éves. Csóka
Gyűjtötte: Kónya Sándor 1979-ben (Silling 2003: 232).

*Úr kitette koporsóját,
Szűz Mária úgy siratja.*

Elmondta: Sarnyai Teréz, 64 éves. Törökfalva – Utrine
Gyűjtötte: Solymosi Miklós 1992-ben (Silling 2003: 388).

Ugyancsak ennek a misztériumjátéknak a hagyományörzői lehetnek a szentsírt őrző ún. krisztuskatonák, akik a *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza* szerint napjainkig is jelen vannak templomainkban. Ugyanis a megszentelt idő része a szentsír állítása, látogatása és őrzése. Az állítók a sekrestyés, néhol a pap is, és a templomot virágozó asszonyok. Az őrzőket különböző néven nevezik: *krisztuskatonák* (Mohol, Szenttamás), *isten katonái* (Csantavér), *Jézus katonái* (Szentmihály), *sicárok* (Csonoplya, Udvarszállás) (Silling 2010: 26). Ezek az örök vizsgált területünk falvai közül egyenruhás tűzoltók Gomboson, a hitközség vezetői Telecskán, a pasztorális tanács tagjai Kupuszinán, esetleg ministránsok, legények, ünnepi népviseletbe öltözött legénykéek Szontán, kalapjukon zöldág (mindig két-két fiú, kezükben lándzsával), diákok, lányok, illetve legtöbb helyen csak az énekes asszonyok, öregasszonyok: Szilágyin, Béregen, Monostorszegen, akik a fájdalmas rózsafüzért végzik a szentsír mellett. Ők bizonyos időközönként váltják egymást. Kupuszinán az a hagyomány, hogy a nagyheti kálváriajárás, Jézuska-keresés, templomi ájtatoskodás, szentsírlátogatás imái után nem a Dicsőséget mondják, hanem az *Imádunk Téged, Krisztus és áldunk Téged, mert Te a Te szent keresztet által megváltottad a világot* imádságot. Sok helyen azonban ma már senki sem őrzi a szentsírt, vagyis nem gyakorolják ezt a régi vallási hagyományt, mert már nincs, aki vállalná. Pedig néhol ezért a „munkáért” fizetség is járt hajdan (pl. Csonoplyán a sicároknak nevezettek bort ihattak a kocsmában a falu költségén, de az 1980-as évektől már nincsenek jelen.). Az említett misztériumjáték kanonizált folytatása, illetve liturgikus párja a virágvasárnapi és a nagypénteki passiójáték is.

A nyugat-bácskai falvak katolikus templomaiban kialakított szentsír-ábrázolások eltérőek. Van templom, amelyben egész évben látható a szentsír a ravatalon fekvő Krisztussal,

pl. a templom egy jobb oldali oldalfülkéjében Nemesmiliticsen. Kupuszinán-Bácskertesén önálló kis kápolnája van a templom nagyajtója után közvetlenül balra, melynek bejárati kovácsoltvas kapuján, kerítésén az arma Christi, azaz a szenvedés eszközei láthatók. Másutt bizonyos oltárok alá, a koporsó-sarkofág alakú oltár talapzatába rejtik a szentsírt, és a nagyheti liturgiának megfelelően bontják ki, mint pl. Gomboson és Béregen is a jobb mellékoltár alatt, vagy a zombori volt ferences templomban a sziklabarlangba vájt sírt ugyan csak az első jobb oldali mellékoltár alatt. Csonoplyán a jobb oldali, Szent József-mellékoltár alatt van a szentsír, s az oltárképet nagycsütörtökön lefedik, egy másikkal, amely Krisztus keresztjét ábrázolja, rajta a sírba tett Jézus halotti leplével és a töviskoronával, s ezt a képet ott tartják pünkösdig, majd visszaáll a szokásos Szent József-oltár funkciója. Doroszlón a bejáratától balra, Monostorszegen pedig a bejáratától jobbra külön kis fülkéje lesz a szentsírnak, Szilágyiban a lourdes-i barlang kiskápolnájában helyezik el, Zomborban a Szent István király és a Szent Kereszt templomban a templomtér közepe táján kap helyet Krisztus jelképes sírja, és nem mindig ugyanabban az alakban jelenítik meg. Az apatini templomban a bal mellékoltár elé helyezik Krisztus koporsóját a feszülettel. A szentsír környékére szentek szobrai nem, vagy csak ritka helyen állítják a szentsír mellé, közelébe, csupán a zombori Szent István király-templomban, ahol karácsonykor is a Betlehem-ábrázolásnál használt, majdnem életnagyságú figurák állják körül a szentsírt. A béregi templom oltára elé a Vir dolorumot, azaz a fájdalom embere, vagyis a szenvedő Jézus szobrát állítják ezeken a napokon. Ilyen utalásai vannak Bálint Sándornak is Szabadka és Baja franciskánus templomaira vonatkozóan. Béreg pedig Bajától mintegy 30 km-re fekvő sokác lakosságú település. Monostorszegen egy adoráló angyal szobra látható a szentsír mellett. Több templomban Krisztus korpusz nélküli feszülete áll a szentsír fölött, melynek szárán csak a lepel látható, amely Krisztus feltámadására emlékeztet. Doroszlón a feszület felső szárán a töviskoronát is jelen van. A zombori Szent Kereszt-templomban egy hatalmas, korpuszsal is ellátott feszület áll a szentsír mellett. Ugyanitt a szentsír elé kifüggesztett selyembobogón egy olajnyomat, amelyen a feltámadt Krisztus trónol a sír felett.

A szentsír-ábrázolások megegyeznek abban, hogy a halva fekvő Jézust a ravatalon, mintegy a koporsóban ábrázolják, de úgy, hogy a feje, néhol a testének felső része látszik, illetve a testén csak az ágyékkendője maradt. A ravatal mellé legtöbb helyen a koporsó is oda kerül, fekete, vagy más, de gyászszínű lepellet letakarva, s azon fekszik Krisztus keresztje a korpuszsal. A sírban fekvő Jézus ravatalán a helyi színek, a temetésnél szokásos helyi textíliák jelennek meg. Így van ez a sokácok lakta Béregen, ahol a ravatalon a kék csikokkal színezett legfinomabb népi szőttés képezi az ágyat, s a holt Krisztus testét is világoskék lepel borítja; Monostorszegen a félig takart testet fehér lepel fedi, alatta piros szőttés, míg a feszületet Krisztus korpuszával színes bársony ágyterítőre helyezik, s Krisztus feje alá fehér színű, színes virágokkal díszített háziszőttés kispárna kerül; Doroszlón a falu népviseletére jellemző fehér lyukhímzésű, slingelésű csipke a ravatal kelméje, Kupuszinán és Szilágyin gyári készítésű csipke van a ravatalon; Szontán a koporsót lila lepel fedi, míg a ravatal maga fehér selyemmel borított, akárcsak a zombori templomokban, illetve a telecskai (bácsgyulafalvi) templomban is. Csonoplyán az említett oltár alatt bontják ki nagypénteken a szentsírt, s az elé helyezik egy lila borítású ravatalra a feszületet a korpuszsal, s a keresztre feszített Jézus feje alá lila kispárnát helyeznek.

Ugyancsak különböző módon virágozzák Krisztus jelképes sírját a hívők. Tavaszai időszakra eső ünnepről lévén szó, leginkább tavaszai virágokat visznek buzgó asszonyok a saját kiskertjükből: leginkább nárciszt, jácintot, tulipánt, gyöngyvirágot, bazsarózsát; de ide kerülnek az akkorra kinyíló cserepes amarilliszek az otthonokból, a virágkertészekről vágott kallavirág, gerbera, szegfű, de rozmaryng- és barkaágak is díszítik a szentsírt, illetve az Úr-

koporsó környékét. Ha a húsvét későre esik, még rózsabimbókkal is díszítik a sírt. A gombosiak a Fájdalmas Szűzanya-oltár alatt kialakított sírbarlangban fekvő test egészét kidíszítik, eléje is, mögéje is helyeznek virágokat, valamint a sírhoz vezető lépcsőkön is látunk cserepes virágokat. A kupuzinai templom kis kápolnájában a Fájdalmas Szűzanya szobra áll az oltáron, s alatta az aprócska ravatal, de ott csak az oda vezető út két szélét látják el sok virággal. Az Úrkoporsón fekete párnán nyugszik a feszület felső része, úgymond Krisztus feje, s a koporsó köré is sok virágot tesznek. Csonoplyán magát a Szent Kereszt-oltárt virágozzák, de a szentsír és a ravatal mellé is helyeznek örökzöld, cserepes dísznövényeket (filodendront, pálmát). A zombori Szentháromság templomba minden évben hoznak egy-két cserép nyíló ún. karácsonyi kaktuszt. Többen fogadalomból (segélykérés meghallgatását kieszközölendő, avagy hálából) is visznek virágot a szentsírhoz. Néhány helyen otthon nevelt pálmák díszítik a szentsír környékét. Egyszóval a legszebb virágokkal igyekeznek még szebbé tenni a szentsír környezetét. A virágozást a templomban egész évben tevékenykedő asszonyok végzik, csak ilyenkor többen jönnek össze, hogy a sok teendőt elláthassák. Azonban vannak olyan templomok is, ahol csak egy-két váza virág díszíti a szentsírt, néhány cserép frissen ültetett virág, illetve puritán módon még annyi sem, pl. Apatinban.

A Krisztus jelképes sírjának kialakítása és a kitett Úrkoporsó, rajta a feszület Jézus testével, Krisztus nagypénteki megfeszítése az egyház és a hívők mélyeséges gyászát váltja ki, s a jelenlevő Oltáriszentség fokozza ennek a helynek a jelentőségét. Így van ez a nyugat-bácskai római katolikusok templomaiban is, ahol a magyarok, sokácok, bunyevácok, németek őrzik még a szentsírhoz kötődő vallási néphagyomány bizonyos elemeit. A szentsírt, azaz a halva fekvő Jézuskát illik meglátogatnia mindenkinek, aki a faluban, a településen a hívő közösség tagja. Erre a nagypénteki mise után egészen este tíz óráig, másutt éjjelig van lehetőség, addig virrasztanak, akárcsak a valódi halottnál, valamint nagyszombaton egész nap, vagyis a kora délutáni órákig. Ekkor az Oltáriszentség kint van a szentsírnál, mellette gyertyák égnek, hiszen a ravatal is ott van, s a tiszteletet tevők itt imádkoznak, majd a koporsóra helyezett korpuzon a vérző sebet megcsókolják vagy megsimogatják, s a mellette levő perselybe pénzt tesznek. A húsvéti szakrális időnek ebben a szakaszában hangos ájtatosságot nem végeznek a templomban. A harangok is némák, csak kereplőkkel hívják a hívőket a reggeli és az esti Úrangyalára, a déli harangszó hangját is ilyen eszközök kopogása váltja fel, s ha halott van a faluban, azt is csak kereplővel adják tudtára a közösségnek, meg a temetéseket is harangok nélkül végzik.

A 2011. és a 2014. évben egyazon napon ünnepelte a római katolikus és a keleti szerb ortodox egyház is a húsvétot. A zombori Szent György pravoszláv templomban nagypénteken megtelt a templom a hívőkkel, akik a szolgálat után mind a szentély közepére helyezett ikon elé járultak, hogy az előtt háromszor keresztet vessenek, majd megcsókolják. Az ikon mögött egy nagyobbacska feszület állt, rajta a kínzás eszközeivel. A pravoszlávoknál másfajta szentsír-ábrázolás van, a plaštanica bemutatása a nagypénteki liturgiában, amelyben éppúgy szerepelnek a Krisztus halálára utaló szimbólumok.

Befejezésül elmondható, hogy a nyugat-bácskai katolikus templomok mindegyikében él még a hagyománya a nagyheti szentsírállitásnak, szentsírtiszteletnek, s a kultusz formái bár különböző módon jelennek meg településenként, azonban sok bennük az azonosság is.

SZAKIRODALOM

BÁLINT Sándor

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Szent István Társulat, Budapest.

POZSONY Ferenc

1995 A szentsír állítása és őrzése Erdélyben. In: Zakariás Erzsébet (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 263–289.

SILLING István

2003 *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük*. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

2010 *Ünnepek és hétköznapok*. Életjel, Szabadka.

TRADIȚIA REPREZENTĂRII MORMÂNTULUI SFÂNT ÎN BACICA DE VEST

Unul dintre elementele de bază ale sărbătorilor de Paști a fost jocul de mister legat de moartea lui Hristos, a cărui formă, respectiv elemente anume s-au păstrat până astăzi în regiunea noastră. Să ne gândim doar la jocul de pasiune de la Duminica Florilor sau Vinerea Mare, interpretat de un cor ad hoc al bărbaților cu voce. Rugăciunile arhaice populare sunt tot rămășițe a unui joc de pasiune de odinioară. Tot aici aparțin prezentarea liturgică a mormântului sfânt și al scriiului Domnului, dar decorarea, păzirea și vizitarea acestora diferă de la o localitate la alta, în unele locuri dobândindu-și un caracter identitar. Mormântul sfânt apare în diferite ipostaze în satele maghiare, sokaci, bunjevci, croate sau germane de odinioară, decorația este diferită, la fel ca și păzirea sa. Am pornit în urma acestui obicei la începutul secolului al XXI-lea, cercetând un asemenea fenomen al sacralității laice, care a fost mai puțin abordat de etnografie.

THE TRADITION OF REPRESENTING THE HOLY SEPULCHER IN WEST BAČKA

In the past, the cornerstone of the Easter season was the Mystery play focused on the representation of the death of Jesus. Some elements of this mystery play are still present in West Bačka: think of the Passion play for Palm Sunday and the Passion play on Good Friday, which are always performed by ad hoc choirs consisting of village men. Hungarian archaic folk prayers are also reminiscent of such Mystery plays, as well as the liturgy display of the Holy Sepulcher and the presentation of the Lord's coffin in Catholic churches in West Bačka. However, the customs of adornment, guarding and visitation of the Lord's coffin may vary from village to village and in some cases even has an identity-preserving function: in Hungarian, Sokaci, Bunjevci, Croatian or in once German villages of West Bačka, the Holy Sepulcher may be represented, adorned and guarded in different ways. This paper deals with this particular cult of the Holy Sepulcher, and discusses a phenomenon of lay sacralism which is rarely examined by ethnographers.

KÉPEK

1. Szentsír (Kupuszina, 2010)

2. Szentsír (Monostorszeg, 2010)

3. Szentsír (Béreg, 2010)

4. Szentsír (Zombor, 2010)

